

**ТАРИХ.
ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ
ӘДІСНАМАСЫ**

**ИСТОРИЯ.
МЕТОДОЛОГИЯ
СОВРЕМЕННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

**ISTORY.
METHODOLOGY OF
MODERN EDUCATION**

ӘОЖ 37.014

Ш.Т. Таубаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: shtaubayeva@yandex.ru

Жоғары білім беру саласы саясатындағы инновациялық бағыттар

Мақалада Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі реформалар барысында туындаған инновациялық қозғалыстық факторлары нормативтік-құқықтық құжаттар арқылы жүйеленген. Сондай-ақ жаңа ғасырдағы білім берудің интеграциялау сипаты ерекше көрсетілген. Білім беру жүйесіндегі өзгерістер құрылымында оқытушы тұлғасы, оның кәсіби біліктілігі, рухани байлығының үлкен рөл атқаратыны баса айтылған.

Жоғары мектеп оқытушысының кәсіби әрекетінде инновациялық сипат Болон үдерісі талаптарымен ұштастырылып анықталған.

Тұтас педагогикалық үдерістегі жаңалық – әлемдік педагогикалық мәдениеттің гуманистік құндылықтар мен дәстүрлерді ендіру қажеттілігі.

Мақалада инновацияның, инновациялық үдерістің мазмұны нақтыланады.

Инновациялық ойлаудың когнитивті, жобалаушылық, құралдық, түзетушілік бөліктері сипатталады.

Инновациялық іс-әрекет зерттеу университетіндегі педагогикалық үдерістің қозғаушы күші, жаңаны ендірудің құралы болып табылатындығы көрсетілген.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетін құруға қажет америкалық зерттеу университеттерінің тәжірибесін басшылыққа алу ұсынылған. Ол университеттердегі бизнестің, жұмыс берушілердің, ғылым мен білім интеграциясы тетігі талданған.

Университеттегі қызметкерлердің жаңаны ендіруге өзгерістерге қарсылық көрсету себептері, көріністері, әсерлері мазмұны сипатталған. Білім беру жүйесіндегі инновациялық үдеріс педагогикалық инноватика теориялары мен тұжырымдамасы тұрғысынан сипатталған.

Жоғары оқу орнының инновациялық ортасының құрылымы, инвесторлар, Білім және ғылым министрлігі, жергілікті әкімшілік, ресурстар, мамандар, технологиялар, жоғары оқу орындарының инновациялық өнімдерін тұтынушылар, инфрақұрылым, делдалдар, бәсекелестер арқылы суреттелген.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың жұмыс сапасын үздіксіз жетілдіру мақсатында енгізілген «Кайдзен» жүйесінің идеясының мақсаттары әдіснамалық деңгейде көрсетілген. Сонымен қатар қазіргі уақытта білімді ғалымдар, ғылыми мектептер дамытатынына баса көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: жоғары білім беру, инновация, инноватика, инновациялық орта, инновациялық үдеріс, тұтас педагогикалық үдеріс, инновациялық ойлау, инновациялық білім беру, «Кайдзен» стратегиясы, технопарк, кәсіпкерлік инкубатор, инновациялық технологиялар, ұйымдастырушылық өзгерістер.

Sh. Taubayeva

Innovative Trends in Education Policy

Arranged in the article are the factors of innovation in the context of education reforms in Kazakhstan based on legal documents. Also, is shown especially inclusive education in the new century. He explained the role of teacher's personality, his professional competence, the spiritual wealth in the structure changes in the education system, the innovative nature of the professional activity of a teacher in close connection with the Bologna process.

Novelty in a holistic educational process - the need and demand for the introduction of humanistic values and traditions.

Article précised contained innovation and the innovation process. Characterized by cognitive, design, instrumental,

correctional components of innovative thinking. Innovation activity according to the author is the driving force, means of introduction of the new into research universities.

Offers the experience of American research universities for use in the process of creating a research University.

In Al-Farabi Kazakh National University analyzed the mechanism of integration of business, employers, science and education. Set out the reasons of influence, a consequence of the resistance of the University staff innovations.

Described the innovation process in the system of education from the standpoint of theories and concepts of pedagogical innovation.

The proposed innovative environment of a higher educational institution (investors, the Ministry of education and science of the local administration, resources, staff, technology, consumers of innovative products universities, infrastructure, competitors, intermediaries).

The goals of ideas Kaizen system at the methodological level, implemented in order to keep improving the Al-Farabi KazNU, special attention is paid to scientists, scientific schools developing science in the real time.

Key words: higher education, innovation, innovation environment, innovation process, holistic educational process, innovative thinking, innovative education, the strategy of “Kaizen”, industrial park, business incubator, technology innovation, organizational change.

Ш.Т. Таубаева

Инновационные направления образовательной политики

В статье систематизированы факторы инновационного движения в контексте реформ системы образования Казахстана с опорой на нормативно-правовые документы. Также особо показан интеграционный характер образования в новом веке. Раскрыты роль личности преподавателя, его профессиональной компетентности, духовного богатства в структуре изменений в системе образования, инновационный характер профессиональной деятельности преподавателя в тесной связи с требованиями Болонского процесса.

Новизна в целостном педагогическом процессе – необходимость и востребованность внедрения гуманистических ценностей и традиций. В статье уточнено содержание инноватики, инновационного процесса. Охарактеризованы когнитивный, проектировочный, инструментальный, коррекционный компоненты инновационного мышления.

Инновационная деятельность, по утверждению автора, является движущей силой, средством внедрения нового в исследовательских университетах.

Предлагается опыт американских исследовательских университетов для использования в процессе создания исследовательского университета.

В КазНУ имени аль-Фараби проанализирован механизм интеграции бизнеса, работодателей, науки и образования. Изложены причины, влияние и последствия сопротивления сотрудников университетов нововведениям.

Охарактеризован инновационный процесс в системе образования с позиций теорий и концепций педагогической инноватики. Предложена инновационная среда высшего учебного заведения (инвесторы, Министерство, образования и науки местная администрация, ресурсы, кадры, технологии, потребители инновационных продуктов университетов, инфраструктура, конкуренты, посредники).

Раскрыты цели идей системы Кайдзен на методологическом уровне, внедренной в целях непрерывного совершенствования КазНУ имени аль-Фараби, также особое внимание уделено ученым, научным школам, развивающим науку в настоящее время.

Ключевые слова: образование, высшее образование, инновация, инноватика, инновационная среда, инновационный процесс, целостный педагогический процесс, инновационное мышление, инновационное образование, стратегия «Кайдзен», технопарк, бизнес-инкубатор, инновационные технологии, организационные изменения.

Кіріспе

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы қазақстандық білім беру жүйесіндегі қарқынды реформалар кезеңі болды. Бұл білім сапасына қойылатын талаптардың өзгерісіне байланысты сыртқы факторлардың әсерінен, сонымен бірге даму тенденциясын туындататын ішкі қарама-қайшылықтар әрекеті әсерінен

болды. Қазіргі қоғамға өз бетінше әрекет ете алатын, өз болашағына жауапкершілікпен қарайтын, шығармашыл, өз дамуын құндылық ретінде түсінетін, үздіксіз білім ала алатын және оған дайын адамдар қажет. 2006 жылы Санкт-Петербург қаласында өткен «Сегіздіктен құрылған топ» саммитінің «XXI ғасырдағы инновациялық қоғамға арналған білім» атты қорытынды құжатында «білім беру адам-

зат дамуының негізі ретінде инновацияны қажетсінеді», – деп көрсеткен. Қазақстандық білім беру жүйесіндегі өзгерістер енгізудің қажеттілігі нормативті-құқықтық құжаттарда да көрініс тапқан. Инновациялық іс-әрекеттегі көптеген шектеулерге жол бермей, оны өзгертуге деген қажеттіліктің туындауы білім беру жүйесінде кең ауқымды инновациялық қозғалысты тудырды.

XXI ғасырдағы білім берудегі ерекшеліктердің бірі оның интеграциялық сипаты болып табылады. Болон үдерісі аясында ұлттық білім беру жүйелері әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануда. Қазақстандық педагогикалық ғылым мен тәжірибе білім беру мазмұнын өзгерту арқылы интеграциялық үдерісті ескере отырып, мамандарды даярлау сапасын қамтамасыз ету жағдайы мен мүмкіндіктерін іздестіру үстінде.

Оқытушы тұлғасы, оның кәсіби біліктілігі, рухани байлығы ЖОО-дағы оқу-тәрбие үдерісінің тиімділігін қамтамасыз етудегі маңызды жағдай болып табылады. Оқытушының тұлғалық және кәсіби маңызды сапасын қалыптастыру мәселесі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде өз маңыздылығын жоғалтпайды.

Барлық деңгейдегі педагогтардың инновациялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру стратегиясын **тұлғаны дамыту және өзін-өзі дамыту тұжырымдамасы анықтайды.** Жаңа білім беру парадигмасын жүзеге асыру жағдайы ақпаратты жылдам әрі сапалы талдай білу, маңыздылығын бөліп алу, мазмұнын жариялау және өз білімін тәжірибелік әрекетте қолдана білу қабілеттерін қалыптастыруды талап етеді.

– ЖОО оқытушысының кәсіби әрекетіндегі инновациялық сипаты Болон үдерісін жүзеге асыру талаптарын ескеруді қажетсінеді.

Сонымен бірге **бір тұтас педагогикалық үдерісті** атап өткен жөн, ондағы басты ұстаным: оқыта отырып, тәрбиелеймін, тәрбиелей отырып, оқытамын. Жаһандану үдерістері тұлғаның адамгершілігін қалыптастыру мәселесін шеттеткен емес.

Жаңа жағдайда оқытушылар жастардың құқықтық-азаматтық, моральды-этикалық, адамгершілікті-эстетикалық тәрбиесі мен олардың салауатты өмір салтын ұстануы секілді ушыққан мәселелер туралы да ойлануы керек.

Инновациялық білім беру үдерісінің бас-тапқы құндылықтар жүйесі ретіндегі түсінік оны рухани өндіріс ретінде сипаттайды, ал оның өнімі тек жаңа білім, құндылықтарды меңгеру емес, сонымен қатар оқушылардың шынайы күші мен әрекеттік қабілеттіліктерін ашу болып табылады. Білім берудегі инновациялар әлеуметтік маңызды құндылықтарға негізделеді, олар: адам, өмір, еңбек, Отан.

Қазіргі таңда педагогикалық үдерісті ұйымдастырудағы **әлемдік педагогикалық мәдениеттің гуманистік құндылықтары мен дәстүрлеріне бағытталу** қажеттілігі айқын көрініс табады. Оқытушы шеберлігі оқыту үдерісін үлгілей отырып, оның мазмұнына инновациялық астарын қоса білуінде және кері әсерлерге тойтарыс бере отырып, оқушылар бойында этикалық мінез-құлық, адамгершілік сипаттарды қалыптастыру үшін жағымды жағдай жасайды.

«**Инноватика**» қоғамдағы инновациялық үдерістердің өсу қарқынын сезінуге қабілетті заманауи ғылыми ойлардың маңызды бағыты ретінде айқындалады, сәйкесінше **инновациялық үдерісті** – жаңашылдықты құру, тарату және меңгеру арқылы білім беруді дамыту үдерісі ретінде түсіну қажет.

Қазіргі кезеңде ЖОО оқытушылары үшін кәсіби әрекет **педагогикалық үдеріске инновациялық технологияларды ендіру** бағыттылығымен анықталады.

Инновациялар, инновациялық іс-әрекет **инновациялық ойлауды** қалыптастыруды талап ететіні сөзсіз. Инновациялық ойлау төрт диалектикалық өзара байланысқан кезеңнен тұрады:

1) когнитивті – ойлау жүйесіне жаңа білім мазмұнын тану мен инновацияны генерациялау арқылы өтетін педагогтің субъективті шындығындағы инновацияның пайда болу үдерісі;

2) жобалау – пәнаралық, интеграциялық тұғыр негізінде субъектінің танымы, ең алдымен, түрлі философиялық құрылымдар, таным теориясы, психология, педагогика;

3) инструменталды – педагог-инноватордың тәжірибедегі технологиялық инновацияларды тудыру кезеңі;

4) түзетушілік, онда педагог-инноватор педагогикалық тәжірибені жетілдіру мақсатында оған жаңаны ендіруді түзетіп, ыңғайластырады.

Зерттеу университеттеріндегі инновациялық іс-әрекеттің мәні мен маңызы

Жоғары оқу орындарында қайта жаңарту жолдарын іздестіру көптеген бағыттар бойынша жүріп жатыр. ЖОО жұмысындағы мәнді өзгерістер білім беру үлгісін ауыстырумен тікелей байланысты болады. Қазіргі қазақстандық ЖОО-ларда жаңаны ендірудің тиімді жолының бірі – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ сияқты зерттеу университетін құру. Бұл тұрғыда шетелдік тәжірибе жоғары маңыздылыққа ие, әсіресе АҚШ тәжірибесі, ондағы ғылыми-техникалық даму, инновациялық экономиканың қалыптасуы, *бизнесің, жұмыс орнын берушілердің, ғылым мен білім интеграциясы*. Америкалық зерттеу университеттері – бұл, ең алдымен, мемлекет пен ұйымдық қаржыландыру қолдап отыратын озат іргелі зерттеулер жүргізілетін орталықтар, оқытушылар мен студенттері белсенді жұмылдырылған университет қабырғасындағы шынайы ғылым мен білім. Сонымен қатар зерттеу университеттері – аймақтық экономикалық дамуға әсер етуші, технопарктерді қалыптастырушы, кәсіпкерлік инкубаторларды қолдау мен кіші бизнесті қолдауға септігін тигізетін орталықтар. Және де бұл – елдің қоғамдық дамуында маңызды рөл атқаруға міндетті *ұлттық элитаны қалыптастырушы орын*. Сол себепті әл-Фараби атындағы ҚазҰУ 1754 жылы құрылған Колумбия университетімен тығыз қарым-қатынаста. Колумбия университеті 2007 жылы жалпы ұлттық рейтингте 9-орын алған.

Зерттеу университеттеріндегі инновациялық іс-әрекеттің мақсаты аймақтағы кәсіпкерлік белсенділіктің дамуына ықпал ету, өндіріс пен бизнестің байланысын нығайту, жаңа компанияларды құруға қатысу арқылы нарықта озық технологиялық өндемелерді шығару болып табылады. Кей жағдайда компаниялар университет тарапынан патенттелген және лицензияланған озық технологиялар базасында құрылады. Зерттеу университеттері жаңадан құрылған компаниялардың капиталына қатысады, қызығушылықтан туындаған кикілжіндерді реттейді, себебі университет мәртебесі бойынша, бұл қоғам қамы үшін қызмет ететін және білім өндіретін, пайда алатын корпорация болып табылады.

Жоғары оқу орындарындағы өзгерістерді айта отырып, біз басшылық құрылымда, міндеттерде, технологияларда, адам факторын-

да өзгеріс енгізу туралы шешімін меңзейміз. Инновация деген не? Бұл жаңа қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған іс-әрекет (немесе бұрынғыны қанағаттандыруға жаңа жол ұсыну), оның негізінде жаңа білімді жаңа технологияға, ноу-хауға, жаңа комбинацияларға айналдыру жатыр. Өзгерістен сезілетін қауіп шынайы немесе қиял, тікелей немесе жанама, маңызды немесе маңызды емес болуы мүмкін. Өзгеру табиғатына қарамастан қызметкерлер оның нәтижесінен қорғануға тырысады, арызданады, енжар қарсылық көрсетеді, сол арқылы еңбек қарқындылығы төмендеп, іріткіге алып келеді. Өзгеріске қарсылық ретінде кез келген қызметкерлердің (ректорлар, декандар, кафедра меңгерушілері, оқытушылар, оқу-көмекші қызметкерлер) еңбек үдерісіндегі өзгерісті жүзеге асыруға қарсылық немесе тосқауыл қою, сенімсіздендіруге бағытталған әрекеті түсіндіріледі. Қарсылық себептері қызметкерлердің қауіпсіздікке, әлеуметтік өзара қатынасқа, статуска, біліктілікке немесе өзін-өзі сыйлауға деген қажеттіліктеріне төнген қауіп болуы мүмкін.

Өзгеріске қарсылық көрсетудің негізгі себебі – онымен байланысты туындаған психологиялық ұстанымдар. Бірақ уақыт өте келе жаңа тәжірибе алу, жаңаны қабылдауда, оған қарсылық көрсету азаяды. Әрине, барлық өзгерістер қарсылық тудырмайды, кейбірі алдын ала асыға күтілген болып қабылданады; кейбір өзгерістер аса маңызды емес және байқалмай қалуы да мүмкін, мұндай жағдайда қарсылық болса, ол өте әлсіз болар еді. Өзгерістерге қарсылық көрсетудің тікелей себептері, әдетте, келесідей болады:

- өзгеріс табиғатынан туындаған қызметкерлердің ынғайсыздықты сезінуі, қызметкерлердің техникалық шешім қабылдаған уақытта оның дұрыстығына сенімсіздік танытқанында, тап болған белгісіздікті кері қабылдауында, қорыққанында, қауіпсіздік сезімін толық сезінбегенде көрініс табады;

- өзгерісті жүргізу әдістері: қызметкерлер ақпараттың шектеулі екендігіне көңілдері толмайды, олардың өзгерісті жүзеге асыруға қатысуын қамтамасыз етпейтін авторитарлық ұстанымды қабылдамайды;

- қызметкерлердің әділетсіздікті сезінуі, себебі олар жүзеге асырған өзгерістің пайдасын басқалар иемденеді. Аталған үш себептің

барлығы да болған жағдайда қарсылық өрши түсетіні анық.

Өзгерістер әр оқытушыға әсер етеді және оған қатынасына қарай түрлі реакциялар туындайды. Басқарушылар мен қызметкерлердің санасы мен мінез-құлқында жаңашылдықты сәйкес қабылдауға кедергі келтіретін стереотиптердің тегіс бір жинағы пайда болады. Бұл таптаурындар өзгеру үдерісінің қарқынын кемітіп, жоспарланғаннан да көп шығын жұмсауға, ұйым ішіндегі өзгерістерге қасақылық жасауға алып келеді. Осылайша, қабылдау таптаурындары «Иә, бірақ...» тақырыбында бірнеше нұсқаларды қамтиды. Бұл нұсқаларды А.И. Пригожин талдаған. Олардың бірнешеуін тізіп көрсетер болсақ:

«бұл бізде бар»: мысалы, ұсынылған өзгеріске ұқсас бейнелердің болуы. Ұсынған тарап өз ұсынысы мен сол ұйымда бар ұқсас бейне арасындағы айырмашылықты дәлелдеуге міндетті;

«бұл бізде жүзеге аспайды»: өзге істің салдарынан оң нәтиже алуға мүмкіндік бермейтін көптеген айғақтарды айтады;

«бұл біздің басты мәселелерімізді шеше алмайды»: себебі басты мәселе ретінде әрқайсысының көзқарасы әртүрлі, ал бұл өзгеріс ұйымның маңызды мәселесіне барабар емес;

«мұны әлі де жетілдіру керек»: өзгеріс «шикі» деп бағаланып, одан бас тартылады;

«мұнда барлығы бірдей емес» – ескі және тексерілген қақпайласу әдісінің бірі, онда ойластырылған өзгерістен кейбір маңызды тұстарын бөліп қарайды, соның нәтижесінде ол өз мәнінен айырылады;

«басқа да ұсыныстар бар»: ұсынған тарап басқа да бастамашылармен тиімсіз бәсекелестікке келеді және қатынастарын айқындап алуға мәжбүр [1].

Қарсылық көрсетудің тиімді жақтарын да айтып өту керек: белгілі бір жағдайларда басқарушы ұсынылған жоспарды асықпай талдап, осы жағдайда шынайы жүзеге асу деңгейін бағалауға алып келеді; нақты проблемалық аймақтарды анықтауға мүмкіндік береді, басшыға кейбір мәселелер бойынша қызметкерлерінің мақсаттары туралы ақпарат бере алады, ал қызметкерлерге өз эмоцияларын шығарып, өзгерістің мәнін түсінуге мүмкіндік береді.

Ұйымдастырушылық өзгерістер – бұл ЖОО әрекетінің жаңа үлгісін немесе жаңа идеяларды меңгеруі, ішкі және сыртқы талаптарға байланысты жаңаны ендіру қажеттігіне үнемі жауап қату. Өзгеріс үдерісін басқару ректордың, декандардың, кафедра меңгерушілерінің және бүкіл ұжымның бағытталған, ұзақ уақытты назарын талап етеді.

Күрделі жүйенің көпдеңгейлі құрылымы болады. Инновациялық жүйенің бірлігі жаңаны ендіру болып табылады – білім беру жүйесін жаңаны ендіру және қандай да бір жаңалықты пайдалану арқылы мақсатқа бағыттала отырып өзгерту. Инновациялық жүйеде бір уақытта бірнеше жаңаны ендіруге болады.

Білім беру жүйесіндегі инновациялық үдеріс түсінігі және мәні

Әлеуметтік өмірдің барлық саласындағы түбірлі өзгерістер, ғылым мен мәдениеттегі прогресс, педагогикалық қызмет саласындағы жаңа талаптар білім жүйесіндегі қайта құруға әкеліп соқтырды. Бұл салаларды әрі қарай жетілдірудің бірден-бір мүмкін жолы – инновация, яғни педагогикалық жаңалықтарды игеру мен қолдануды басқаратын үрдістер. Бұл білім беру мазмұнына, білім беру және тәрбиелеу әдістеріне, білім беру мекемелерін ұйымдастыру және басқару жұмыстарына байланысты.

Инновация деген не? «Инновация» ағылшын тілінен аударғанда (Innovation) «новацияға кіріспе» дегенді білдіреді. Бұл термин мәдени антропологияда пайда болды. Ол бір мәдениет жетістіктерін сауда, тауар алмасу үрдістеріне пайдалану, аудару дегенді білдіреді. «Инновация» термині антропологиядан экономикаға, сонан соң педагогикаға көшіп, оқыту мен тәрбие жүйесіндегі, оқыту әдістемесіндегі білім беру мекемелерінің практикалық немесе ғылыми әрекетінде туындаған түрлі өзгерістерді зерттеді.

50-жылдардың аяғында Германияда, АҚШ-та және тағы басқа елдерде педагогикалық жаңалықтарды оқу және қорыту орталығы пайда болып, білім беру саласының жаңалықтарына байланысты арнайы басылымдар шыға бастады (мысалы, «information at innovation en education Educational innovation in the United States» және басқалар).

Біздің елімізде дәл осындай үрдістер жүріп жатты. Алайда олар басқаша аталды. Әңгіме педагогикалық тәжірибенің таратылуы тура-

лы, білім қызметкерлерінің оны пайдалануға дайындығы туралы және ұсынылған жаңалықтардың жаңалығы, оларды бағалау тәсілдері туралы болды.

Әдетте, инновация дәстүрлі мәселелерді жаңаша шешу нәтижесінде, фактілерді ұғыну және жинақтау үрдісінің ұзақтығы нәтижесінде пайда болды. Қазіргі кездегі инновацияның көбі тарихи тәжірибемен тығыз байланысты және оның өткен уақытта белгісі, ұқсасы бар. Бұл инновациялық үрдістің белгілі тұжырымдарға сәйкес келетін және белгілі бір жағдайларға өзекті және бейімделген, белгілі бір мақсатқа бағытталған және қазіргі заманғы идеяның құрылу, орнығу, қолдану және жойылу үрдісі екенін түсінуге мүмкіндік береді. Ол жаңалықтар кіретін жүйенің сапалы жақсаруына бағытталған, оған қатысушыларды ынталандырады және олардың көзқарастарын жаңалықтар тұрғысынан өзгертеді.

Инновациялық білім беру үдерісінің негізінде педагогиканың екі басты мәселесі жатыр:

– педагогикалық тәжірибені зерттеу мәселесі;

– психология мен педагогика ғылымының жетістіктерін тәжірибеге жеткізу мәселесі.

Білім берудегі инновациялық үдерістің нәтижесі теориялық және тәжірибелік жағынан жаңалықтарды қолдану болып табылады. Білім беру жүйесінде инновация білім беру мақсатына жаңалықтар енгізу, жаңа мазмұнды жаңа тәсілдер мен тәжірибелер және білім беру формаларын қайта жасауды, жаңа педагогикалық жүйені енгізу және таратуды, мектепті басқарудың жаңа

технологияларын жасауды, дамытуды және мектеп жаңа білім беру бағытын ұстанғанда, оның мақсаты, мазмұны, әдісі жаңа талаптарға сай болуын жобалайды.

Олардың дамуын екі факторға бөліп қарастырамыз:

1. Объективті факторлар – инновациялық әрекеттің қарқынды дамуына жағдай жасау және оның нәтижелерін қабылдауды қамтамасыз ету.

2. Субъективті факторлар – инновациялық үдеріс субъектісімен тығыз байланысты. Инновациялық үдеріс субъектілеріне ғалым-педагогтер, мұғалімдер және білім беру саласында инновацияға бағытталған әрекеттің басқа да қызметкерлері жатады.

Жоғары білім берудегі инновациялық үдерістердің қарқынды өрлеуі

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы қазқстандық білім беру жүйесіндегі қарқынды өзгерістер кезеңі болып табылады. Бұл білім сапасына қойылатын талаптардың өзгеруіне байланысты сыртқы факторлардың әсерінен туындап қана қойған жоқ, сонымен қатар даму тенденциясын тудыратын ішкі қарама-қайшылықтардан туындап отыр.

Шетелдік университеттердегі аталған проблемалар Қазақстанда ғылыми инновациялық сфераны басқару құрылымдарын қолдану қажеттілігі жөнінде қорытындылауға мүмкіндік береді. Жоғары оқу орындарының инновациялық жүйесінің концептуалдық шешімін жобалаудың әртүрлі нұсқаларын құру және оның ішінен ең дұрысын тандауда 1-сурет мүмкіндік береді.

1-сурет – Жоғары оқу орнының инновациялық ортасы

Қоғам даму қарқынының өсуі өзгермелі жағдайға бейім адамды даярлауды талап етеді. Қызметкерлерді дайындау мен олардың кәсіби біліктілігін арттыруды анықтайтын экономика және басқа салалардың даму динамикасы түлектердің бойында үздіксіз білім алуға деген талап пен қабілетті қалыптастыру қажеттігін тудырып отыр. Қазіргі қоғамға дербес, өз болашағына жауапкершілік ала алатын, шығармашыл, өз дамуына құндылық ретінде қарайтын, үздіксіз білім алуға қабілетті адамдар керек.

Қазақстанның болашағы білім сапасына байланысты анықталады, әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, қоғамның білім беруге жоғары мән бермей көптеген мәселелерді шешуі мүмкін емес деген түсінік қоғамдық санада қалыптасып келеді. Осыған орай, «Білім туралы заң» (2007 жыл) және «Ғылым туралы заң» (2011 жыл) қабылданды. Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы Заңдары Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді. Осы Заң және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік-құқықтық актілеріне сәйкес мемлекеттік саясат ұстанымдары айқындалады. Онда «Жоғары оқу орны жүзеге асыратын қызметтің негізгі түрі білім берумен қатар: ғылыми, ғылыми-техникалық және инновациялық қызмет, оның ішінде зияткерлік меншік объектілеріне құқықты іске асыру, сондай-ақ ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-құрастырушылық жұмыстарды жүргізу болып табылады» деп айқындалған.

Білім беру тәжірибесі көрсетіп отырғандай, университет жұмыс істеу режимінде болып қала алмайды, қоғам талабына сай және уақыттан артта қалмас үшін университет сапалы өзгеруі қажет. Әрі өзгеру шегіне қарай ол үнемі қоғамның әлеуметтік тапсырысын орындап отыруы қажет. Университетке көрсетіліп жатқан сыртқы қысым және даму үшін пайда болған жаңа мүмкіндіктер оның ішкі жүйесінде қысымның пайда болуына алып келеді. Білім беру қызметін тұтынушылар университетке жоғары әрі жаңа талаптар қояды және көп жағдайда қанағаттана бермейді. Білім беру қызметіне тұтынушылардың үнемі сұраныстарын өзгертуі, сонымен бірге қаржылық қиындықтар университеттің білім алушы мен ата-ана арасындағы бәсекелестігін тудырады. Қазіргі таңда университеттің мәртебесі ондағы инновациялық өзгерістерге байланысты болып

отыр, яғни оқытушыларды бағалау да олардың инновациялық белсенділігіне байланысты жүреді.

Инновациялық іс-әрекетке қойылатын шектеулердің азаюы білім беру жүйесінде ауқымды инновациялық қозғалысты туындатып отыр. Университеттің даму болашағына жаңаны өңдеу мен тарату үдерісі үлкен әсерін тигізеді. Басқа университетте туындап жатқан білім беру жүйесіндегі жетістіктер мен өндемелер, педагогикалық тәжірибе университеттің дамуына мықты түрткі болып табылады. Білім берудегі инновациялық технологиялар білім алушылардың өз бетінше жұмысын белсендіруге және оны мәселенің шешімін табуға қолдануға, зерттеуге, әріптестікке бағытталған. Оларды қолдану студент-оқытушы жүйесіндегі басқа сапалы өзара әрекетті талап етеді.

Университетті жаңарту, білім беру тиімділігін арттыру жолдарын іздестіру көптеген бағыттар бойынша жүзеге асырылуда:

- дамыта оқыту педагогикалық жүйесі ендірілуде;
- жеке пәндерді көптеген нұсқалардың ішінен таңдау арқылы тереңдетіп оқыту жүргізілуде;
- саралап және жекелеп оқыту негізінде көп деңгейлі оқыту жүзеге асырылуда;
- оқыту үдерісінде модульдік жүйе іске асырылуда және т.б.

Жаңа білім беру үлгілерінің өрістеуі жаңа типтегі университеттердің пайда болуына алып келді. Жаңа типтегі университеттердің пайда болуы университеттің педагогикалық жүйесінің ауқымы және күрделілігі жағынан түрлі өзгерістерді айқындайды. Жаңаны ендіру типінің кең тараған түрі білім беру бағдарламаларының мазмұны немесе технологияларының өзгерісі болып табылады. Олар негізгі мақсат пен міндеттеріне байланысты; сүйенетін тұжырымдамасына байланысты; қолданылатын оқытуды ұйымдастыру формасына байланысты; оқыту әдістерінің басымдығына байланысты ерекшеленеді. Сонымен қатар көптеген диагностикалық технологиялар қолданылуда (мониторинг, тестілеу, сауалнама, рейтингтер және т.б.).

Қазіргі таңда инновациялық технологиялардан кеңінен танымалдық танытқан ойын технологиялары, мәселелік оқыту, жеке оқыту технологиясы, өзін-өзі дамыту технологиясы, тұлғалық

бағдарланған дамыта оқыту технологиясы, шығармашылық қабілеттерді дамыту технологиясы, топтық және ұжымдық технологиялар, компьютерлік технологиялар және т.б. Кейбір университеттерде *модульдік оқыту* технологиясы жүзеге асырылуда, бұл дәстүрлі оқытудың баламасы ретінде туындады. Модульдік оқытудың мәні білім алушы белгілі бір модульмен жұмыс істеу барысында өз бетінше не басқаның көмегімен анықталған мақсаттарға жетеді. Модуль – бұл оқытудың мазмұны мен оны меңгеру технологиясы біріктірілген қызмет аясы болып табылады. Модульдер жеке білім алушымен жеке-жеке жұмыс істеуге, олардың қарым-қатынас формасын өзгертуге мүмкіндік береді.

Республикамыздағы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың жұмыс сапасын үздіксіз жетілдіруге енгізілген «Кайдзен» жүйесі де зор ықпал жасап отыр. Оған университеттің барлық оқытушылары, қызметкерлері және студенттер толық тартылған. Университет ұжымының жаңару мен жаңғыру жолында еңбектері өзінің алғашқы жемістерін беруде. Quacquarelli Symonds (QS, Ұлыбритания) агенттігінің зерттеулеріне сәйкес 2011 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ үздік секіріс жасады. Дүниежүзі деңгейіндегі университеттер көрсеткіші бойынша бір жыл ішінде әлемдік топ-университеттер рейтингінде бірден 200 орынға жоғарылап, 401-450 дәрежеге енді. Бұл ретте әл-Фараби атындағы ҚазҰУ әлемдік үздік университеттердің ортаңғы бөлігіне жақындаған Орталық Азиядағы тұңғыш университет болып табылады.

Өткен ғасырдың 60-жылдарының өзінде-ақ Жапонияда жай сапа мен өнімділіктен де кең ұғымды қамтитын “кайдзен” тұжырымдамасы жасалған болатын. **“Кайдзен”** ұғымы өзіне тауарлық өндірістің басқа да, мысалы, сапаға жаппай бақылау сияқты элементтерін, жаңашылдық ұсыныстар жүйесін, сапа үйірмелерін, кем-кетіксіздікті және т.б. қамтиды. Жапон менеджментінің ерекшелігі – жетістікке қол жеткізудегі айқындаушылардың бірі ретіндегі нәтижесіне қарамастан, үдеріске барлық қызметкерлердің қатысуы болып табылады. «Кайдзен» стратегиясы мәні тәртіптеме және үдерістер нәтижелілігін, ұсынылатын қызметтер сапасын арттыруға, еңбек жағдайын жақсартуға бағытталған ұжым мүшелерінің идеяларын іске асыруда жатыр.

«Кайдзен» стратегиясы әрбір жеке қызметкер деңгейінде идея ұсынуды және оны әзірлеуді ұйғарады, бұл оның нәтижелілігін, тиімділігін және нәтижелер сапасын жақсарту мақсатында қандай да бір үдерісті немесе тәртіптемені жаңғыртуға немесе оңтайландыруға бағытталады.

Идея төмендегідей мақсаттарға жәрдемдесу керек:

- қандай да бір үдерістің немесе тәртіптеменің тиімділігі мен нәтижелілігін арттыруға, сондай-ақ бұлардың нәтижелер сапасын жақсартуға;
- көрсетілетін қызметтер және өндірілетін өнімдер құндылығын арттыруға;
- қолда бар техникалық құралдар мен ресурстарды техникалық жағынан жаңғыртуға немесе тиімді пайдалануға;
- кез келген деңгейде басқаруды жетілдіруге;
- жұмыс орнындағы еңбек жағдайын және қауіпсіздігін жақсартуға, тиімді әдістемелер енгізуге;
- қызмет көрсету және өнім өндіру шығындарын үнемдеуге;
- кез келген деңгейде үдерістер және тәртіптемелер сапасы туралы объективті ақпарат алуға.

«Кайдзен» стратегиясы мына алгоритм бойынша жүзеге асырылады: «жоспарла – жүзеге асыр – тексер – ықпал ет» [2].

Бұл стратегия үнемі инновациялық әрекетпен қатар жүретіні сөзсіз.

АҚШ-та мемлекет ғылым мен білім қызметтерін қаржыландыруды және олардың мәртебелерін қолдауды өз жауапкершілігіне алды, ал бизнес оны тәжірибеде жүзеге асыру қызметін атқарды. Жоғары мектеп пен қоғам арасында қарым-қатынас қалыптасты, яғни университет білікті маман даярлау арқылы қоғамға қызмет етеді. Бірақ бұл жоғары мәртебе университет әрекетін белгілі бір шектеуге алып келеді. Жоғары мектеп мекемелерінің табыс алып келетін іс-әрекет түріне қатысуы, «қоғамдық» ұйым мәртебесін жоғалтуға септігін тигізеді. Бұл университеттердің инновациялық және кәсіпкерлік әрекетіне шектеу туындайды. Университеттер кез келген коммерциялық құрылым үшін нарықтың қалыптасуына әсер ете алмайды: оның алған нәтижелері бүкіл қоғамға және де кез келген салық төлеушіге қолжетімді бо-

луы қажет. Мұндай көзқарас АҚШ-та кеңінен қолдау тапқан ұстанымға негізделген: мемлекет өз қоғамына пайдалы жұмысты ғана қолдауға құзырлы.

Қызметтерді бұлай бөлу ғылыми-техникалық үдерістің барлық қатысушыларымен өзара мойындалған, ол әсіресе ғылым саласында жүзеге асады, себебі жас зерттеушілердің мүмкіндіктерін қолдануға мүмкіндік береді. Оқыту үдерісімен тығыз байланысқан зерттеу бағдарламасы бар университеттер «зерттеу» атағын алды және барлық дамыған елдердің өндіріс аймағында үлгі болды. Еуропалық елдер ХХ ғасыр басында зерттеуді ұйымдастыруда «германдық» жүйеге сүйенсе, сол ғасыр соңында америкалық зерттеу университеттері жүйесіне көшті.

Білім тек дәрістер, семинарлар және оқулықтар арқылы беріліп қоймайды, бұл сол білім қолданылатын аясымен байланысты. Оны текбіріккеніс-әрекетнәтижесінде жүзеге асыруға болады. Білім тікелей шығармашылықпен байланысты, шығармашылық жаңаны туындатса, жаңалық адам қатынасуынсыз жүзеге аспайды.

АҚШ-та зерттеу университеттерінің жандануы ХХ ғасырдың ІІ жартысында іргелі зерттеуді федеральды үкіметтің белсенді қолдау саясатымен байланысты. Бұл жағдай 1990 жылы күрт өзгерді, онда федеральды үкімет бюджеттік күйзеліске байланысты университеттік зерттеулерге қатысуға шектеу қойды. Сондықтан университеттер жергілікті бизнес пен штат қаржысына ауысты, олар федералдарға қарағанда аймақтық экономиканың дамуына, тәжірибелік міндеттердің шешілуіне университеттердің қатысуын талап етті. Федералды бюджет шо-

тынан қаржыландырудың шектелуі, әсіресе «блокты» гранттардың қысқартылуынан оқытушылар мен ғалымдардың ашық нарықта қажеттіліктерін қанағаттандыруына тура келді. Нарықта бәсекелестік қарқыны өсе түсті [3].

Бір жағынан, «білімдер экономикасы» туралы зерттеулердің өсу деңгейі бизнес саласының ғылымға инвестиция құюын арттырды. Фирмашілік ғылымның материалдық базасын құру арқылы бизнес университеттердің басты бәсекелесі болып келді. Екінші жағынан, үлкен өндірістегі ғылыми-техникалық кешеннің қатысушылары өздерінің фирмашілік зерттеу аясын кеңейте түсті, бірақ бұл зерттеу университетіне тапсырыстардың сәйкесінше артуына септігін тигізбеді. Енді университеттерге шағын және орта бизнес нарқы қалды, себебі олар фирмашілік ғылыми мекемелерді қамтамасыз ете алмас еді.

ХХ ғасырдың екінші жартысында ғылыми коммуникациялардың күрт өсуі байқалды, бұл әсіресе Интернет желісінің пайда болуымен байланысты. Ғылыми идеялармен алмасу үдерісінің артуы ғылыми-техникалық прогресс қарқынының жеделдетуін туындатты және зерттеу іс-әрекетінің тиімділігін тұтастай арттырды. Қазіргі таңда білімді жеке топтар емес, ғалымдар желісі ойластырады, күрделендіреді, олар әлемнің кез келген түкпірінде болуы мүмкін. Бұл әр аймақтың беделді мамандарымен пікір алмасуға, сол арқылы мәселені шешіп, білімнің тез таралуына септігін тигізді. Бірақ желі арқылы университеттердің қаржыландыру үдерісіне ықпал ете алмайды. Ғалымдардың айтуынша, ғылым жаһандық құбылыс, оны ұлттық шекарада ұстап тұру мүмкін емес.

Әдебиеттер

- 1 Пригожин А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). – М.: Политиздат, 1989. – 271 с.
- 2 Медведев В.П. Инновации как средство обеспечения конкурентоспособности организации. – М.: Магистр, 2009. – 159 с.
- 3 Исследовательские университеты США: механизм интеграции науки и образования / под ред. проф. В.Б. Супяна. – М.: Магистр, 2009. – 399 с.